

Бурак Марія Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Мельник Олена Іванівна,

провідний фахівець навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

Сексуальне насильство щодо дітей – прихована проблема, точну кількість потерпілих установити надзвичайно складно. За оціночними даними Ради Європи, кожна п'ята дитина страждає від різних форм сексуального насильства.

Важливо розуміти, що сексуальне насильство не завжди пов'язано з генітальним контактом. Заняття сексом на очах у дитини, демонстрація їй сексуального матеріалу, розгляд геніталій дитини без тілесного контакту або зйомки дитячої еротики чи порнографії – також є формами сексуального насильства. Зазвичай сексуальне насильство відбувається за участю близького родича або друга сім'ї, з ким дитина добре знайома і кому цілком довіряє. Такому виду насильства піддаються далеко не тільки дівчатка-підлітки. Хлопчики і дівчатка незалежно від віку, можуть піддатися сексуальному насильству з боку дорослої людини. Діти наполегливо приховують випадки сексуального насильства над собою, через сором, почуття провини, страх покарання і насмішок. Крім фізичних ушкоджень, які можуть бути викликані сексуальним насильством, емоційна складова викликає потужну травму з далекосяжними наслідками. Діти, які зазнали сексуального насильства, мучаться від почуття сорому і провини. Вони дуже часто вважають себе винними у трагедії, вважають, що самі спровокували дорослого, і недооцінюють його провини. Це може спровокувати у дитини сильну ненависть до себе, і серйозні сексуальні проблеми з віком; може привести до надмірної розбещеності, або навпаки – нездатності мати інтимні стосунки. Крім того, пережите дитиною сексуальне насильство негативно позначається на її подальшій соціалізації. Дитина, що зазнала сексуального насильства, згодом може виявляти жорстокість, агресивність, імпульсивність, вдаватися до проституції, саморуйнівної поведінки тощо. Із розвитком демократії, посиленням захисту прав і свобод людини відбулося переосмислення важливості й нагальності всебічного захисту дітей від проявів сексуального насильства [1]. Тому, актуальним завданням нині є

підвищення обізнаності громадськості щодо проблеми сексуального насильства над дітьми, виявлення випадків насильства, їх попередження та допомоги дітям, які постраждали від сексуального насильства.

Донедавна в законодавстві України, не було юридичного визначення поняття «сексуальне насильство». Однак у 2015–2020 роках були проведені громадські обговорення і внесено важливі зміни. Поняття «сексуальне насильство» нарешті визначено і формалізовано з погляду права. Так, виділяють наступні статті КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру щодо дитини: зґвалтування (ст. 152 КК України); сексуальне насильство (ст. 153 КК України); примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України); статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України); розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України); створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією (ст. 303 КК України [2]).

Слід також звернути увагу на принципову новацію – зміну формулювання «із застосуванням примусу» на «без добровільної згоди потерпілої особи». Це зумовлено необхідністю якнайповніше захистити права потенційних потерпілих від насильницьких сексуальних відносин, а також утвердити в кожному індивідуальному випадку правило, згідно з яким отримання безумовної згоди на статеві зносини обов'язкове [3].

У зазначеній редакції норми з'явилися внаслідок того, що 11 січня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 06.12.2017 [4], що викликало чимало дискусій серед громадськості. Не заглиблюючись в особливості полеміки, хочу звернути увагу на ст. 153 КК, якою встановлено кримінальну відповідальність за вчинення «сексуального насильства». Відповідно до ч. 1 ст. 153 КК України, під сексуальним насильством слід розуміти «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи». Так, ця стаття КК регламентує відповідальність за насильницькі акти сексуального характеру, які відбуваються без проникнення в тіло іншої особи.

Також, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017, сексуальне насильство – це одна з форм домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти

статевої свободи чи статевої недоторканності особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Крім того, загальносвітові гуманітарні підходи щодо охорони дітей від сексуального насильства закріплено у: Женевській декларації прав дитини 1924 р.; Загальній декларації прав людини 1948 р.; Декларації прав дитини 1959 р.; Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р.; Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.; Конвенції про права дитини 1989 р.; Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 р.

Зокрема, у положеннях Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства останнє ототожнюється з домаганням дитини у сексуальних цілях.

Таким чином, насилля – це дії, які чиняться однією (або декількома) особами й характеризуються такими ознаками: здійснюються свідомо, спрямовані на досягнення певної мети; завдають шкоду (фізичну, моральну, матеріальну тощо) іншій особі; порушують права й свободи людини; той, хто здійснює насилля, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), це унеможливлене ефективний захист жертви насилля [5].

Часто насилля – не окремий акт, а тривалий процес, при якому встановлюється специфічна система взаємин між насильником і жертвою насилля. Як правило, так трапляється, коли насильник і жертва члени однієї сім'ї, одного колективу (формального чи неформального).

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми: фізичне; сексуальне; психологічне; моральна жорстокість.

У широкому значенні слова під сексуальним насильством слід розуміти звалтування, сексуальне рабство, примусове оголення, розбещення, приниження сексуального характеру та інші дії сексуального характеру. Статевий акт, який вчиняє повнолітня особа із дитиною у віці до 16 років, незалежно від її згоди, є сексуальним насильством щодо дітей.

Сексуальне насильство – це статевий акт, який здійснюється без згоди іншої сторони або спроба його здійснити; дії сексуального характеру, які не передбачають статевого контакту (наприклад, вуайеризм або сексуальне домагання) без згоди іншої сторони; дії, спрямовані на торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, які здійснюються до осіб, нездатних дати згоду або відмовитися; а також сексуальна експлуатація в Інтернеті [5].

Сексуальні посягання відносно дитини включають в себе форми як фізичного, так і психічного насильства. До сексуального посягання відносять і сексуальну експансію щодо дітей та підлітків, наприклад, використання їх в дитячій порнографії.

Проявами сексуального насильства над дітьми є: дитину фотографували чи знімали оголеною на відео; дорослі (старші 18 років) пропонували дитині показати її/його статеві органи, торкнутись до їхніх

оголених інтимних частин тіла або вступити з ними у статеві стосунки; дитині пропонували винагороду за те, щоб показати свої статеві органи, торкатись до оголених інтимних частин тіла дорослих або вступати з ними у статеві стосунки; дитину змушували вступати у статеві стосунки з дорослими та тримати це у таємниці; дитина отримувала непристойні пропозиції в Інтернеті (на форумах, в чатах, соціальних мережах, електронною поштою тощо), по телефону або у листах; дорослі (окрім медичних працівників та батьків у ранньому дитинстві) торкалися статевих органів дитини всупереч її волі [6].

Можливі ознаки сексуального насильства: характерні пошкодження (генітальної, анальної або оральної області, пошкодження шкіри грудей або стегон); конділоми статевих органів у дітей – захворювання, яке передається статевим шляхом. Завжди дають привід до ретельного з'ясування можливого сексуального посягання; наявність сперми, інфекції (гонореї, хламідіози), які можна виявити за допомогою аналізів; вагітність; повторні або хронічні інфекції сечостатевої системи, вагінальні або анальні кровотечі; різкі зміни ваги (втрата або збільшення); замкнутість, прагнення уникати будь-яких фізичних контактів, страху, погіршення взаємин з однолітками; зміна рольової поведінки (бере на себе функції батьків у грі, спілкуванні або проявляє регресивну поведінку, тобто форми поведінки, характерні для дітей молодшого віку); невластива за віком, сексуально забарвлена поведінка; прагнення повністю закрити тіло одягом, навіть якщо в цьому немає необхідності; скарги на болі в животі; нічні кошмари; «безпричинні» нервово-психічні розлади, депресії, низька самооцінка, суїцидальні спроби або висловлювання, вживання алкоголю або наркотиків, безладні статеві зв'язки [7; 8].

Не існує якихось особливих психічних симптомів, пов'язаних, саме, з сексуальним посяганням, але часто відзначаються: депресія; спроби самогубства; інші форми самодеструктивної поведінки; вживання наркотиків; протитуція; анорексія або булімія тощо.

Крім того, непрямими ознаками сексуального насильства є: нічні кошмари, зміст яких завжди однаковий; небажання згадувати і розповідати іншим про ці епізоди дитинства; чоловіки, які піддавалися в дитинстві сексуальним зазіханням, рідше, ніж жінки, але також відчувають: депресію, симптоми страху, мають шкідливі звички тощо; хлопчики, які піддавалися насильству, можуть відчувати: невпевненість у своїй статевій приналежності, що під час дорослішання може привести до зайвої агресивності, за допомогою якої вони намагаються самоствердитися; в зрілому віці у них нерідкі проблеми в області сексуальних відносин; 20–50 % з них самі скоюють розпусні дії відносно дітей [5].

Таким чином, сексуальне насильство – це будь-які дії сексуального характеру без добровільної згоди. Йдеться не лише про статевий акт, а й про сексуальні домагання без проникнення в тіло. В той же час сексуальне насильство або розбещення – це використання

дитини (хлопчика або дівчинки) дорослим (одним із батьків) для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди. Сексуальне насильство включає в себе статеві зносини.

Резюмуючи викладене вище, убачається, що сексуальне насильство щодо дітей – протиправне використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного або інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає подальшій соціалізації.

Сподіваємося, що зміни, внесені в кримінальне законодавство, посилюють гарантії дотримання прав жертв сексуального насильства та за умови ефективної і належної реалізації є додатковим інструментом захисту для жінок, які здебільшого виступають потерпілими в кримінальних правопорушеннях проти сексуальної недоторканності та свободи.

Список використаних джерел

1. Торік майже півтори сотні неповнолітніх в Україні стали жертвами зґвалтування – ОГП. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nasyllia-dity-zgvaltuvannia-prokuratura/30408729.html>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг.ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

3. Козерацька О. А. Судово-психологічна оцінка віктимної поведінки потерпілих внаслідок сексуального насильства. URL: <file:///C:/Users/User12/Downloads/108071-229284-1-PB.pdf>.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 груд. 2017 № 2227-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

5. Шуневич К. Сексуальне насильство: визначення, відповідальність і юридична практика. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/tekst-s-zagolovkom/sexualne-nasilstvo-viznachennya-vidpovidalnist-i-yuridichna-praktika-1341338.html>.

6. Проблема сексуального насильства над дітьми. Інформаційний лист (для медичних працівників всіх рівнів надання медичної допомоги). URL: <http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/dep-ohor-zdor/nasyilstvo1.pdf>.

7. Романцова С.В. Поняття сексуального насильства щодо дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 53. С. 78–82.

8. Романцова С.В. Причини сексуального насильства щодо неповнолітніх. *Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.). Харків: Асоціація аспірантів-юристів. 2012. С. 46–48.